

Художнє сприйняття як психологічний феномен у професійній підготовці майбутніх художників декоративного мистецтва

Анотація: У статті теоретично обґрунтовано психологічні аспекти виховання у майбутніх художників декоративного мистецтва художнього сприйняття. Зазначено, що його характерними ознаками є розвинена естетична мотивація, гармонійний синтез емоційного та раціонального, художньо-естетична оцінка, переконлива аргументація; воно становить інтегровану якість, в якій усвідомлюються та інтерпретуються результати чуттєвого осягнення образно-символічного змісту художнього твору.

Ключові слова: художник декоративного мистецтва, психологічні аспекти, художнє сприйняття, художній образ, реальна дійсність, рисунок.

Abstract. The article theoretically substantiates the psychological aspects of educating future artists of decorative art in artistic perception. It is noted that its characteristic features are developed aesthetic motivation, harmonious synthesis of emotional and rational, artistic and aesthetic assessment, convincing argumentation; it constitutes an integrated quality in which the results of the sensory understanding of the figurative and symbolic content of an artistic work are realized and interpreted.

Keywords: decorative arts artist, psychological aspects, artistic perception, artistic image, reality, drawing.

Постановка проблеми. В умовах духовного і державного відродження України перед системою вищої освіти стоять виклики щодо активного пошуку способів удосконалення підготовки майбутніх фахівців. Модернізація фахового становлення майбутнього художника декоративного мистецтва у педагогічному закладі вищої освіти (ЗВО) спрямована на розвиток професійно значущих якостей, серед яких художнє сприйняття. Професійна майстерність фахівця декоративного мистецтва «вимагає ґрунтовної підготовки в мистецькій галузі, сформованих практичних умінь і навичок, глибоких знань з мистецтвознавства, високого рівня загальної культури і творчості у власній роботі» [7, с. 550].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен художнього сприйняття знайшов широке аспектне висвітлення у дослідженнях низки учених різних галузей знань. Зокрема, визначення творчості й сприйняття, проблема співтворчості в сприйнятті художнього твору були об'єктом досліджень Н. Куражевої; В. Блудова вивчала теоретичні проблеми художньо-естетичного сприйняття і задачі естетичного виховання; гносеологічну природу художнього спілкування досліджував О. Буров; П. Мезенцева вивчала аспекти художньо-естетичного сприйняття; Б. Мейлах – відношення «суб'єкт-об'єкт» у процесі художньо-естетичного сприйняття; теоретико-методологічні аспекти естетичного сприйняття мистецтва обґрунтовував С. Раппопорт.

У психолого-педагогічних дослідженнях Є. Антоновича [3], Т. Бабенко [4], В. Борисова [5], В. Бутенка [6], І. Зязюна [8], Т. Зузяк [1; 2], М. Кір'ян [10], О. Каленюк [9], О. Марущак [1; 2], Г. Падалка [11], О. Щолокової [12] художньо-естетичне сприйняття розглядається як синтез інтелектуально-творчих, емоційно-позитивних і ментальних якостей, що сприяють розвитку естетичних потреб, смаку, уяви, актуалізації художньо-творчих здібностей, необхідних як митцю-професіоналу, так і педагогу художнього фаху. В окремих працях науковців зосереджено увагу на необхідності проектування альтернативних варіантів структурних компонентів художньо-естетичного сприйняття, володіння стратегією створення ідей і стилів його реалізації. Так, функції та механізми сприйняття художньої інформації досліджувала Г. Локарьова; О. Кайдановська вивчала емоційний аспект, Т. Міхова визначала способи продуктивного формування художньо-естетичного сприйняття та ін. Узагальнення й конкретизація різноманітних поглядів у галузі мистецтвознавства дає підстави стверджувати, що проблема розвитку у художника художньо-естетичного сприйняття під час навчання фахових дисциплін завжди була предметом особливої уваги науковців.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні психологічних аспектів виховання у майбутніх художників декоративного мистецтва художнього сприйняття.

Виклад основного матеріалу. Практична діяльність людини характеризується систематичним впливом на неї зовнішнього середовища. Як правило, вона одержує систему інформації, що формує її правильне уявлення про навколишній світ. Свідомість людини в психології розглядається як образ об'єктивно існуючого світу. Однак відображення його може мати суб'єктивний характер, що зумовлюється особливостями та закономірностями сприйняття людиною навколишнього світу. І визначальну роль у цьому відіграють емоційні, індивідуальні, інтелектуальні та інші особливості особистості. На підставі особистісного сприйняття художник створює художній образ, що відображає реальну дійсність. І від того, наскільки правильно він сприймає світ, залежить художня правда створеного ним образу, першоосновою якого є власне об'єктивна реальність.

Теорія відображення у психології творчості розглядає сприйняття і творчість художника як цілісне утворення, наголошуючи на творчому характері сприйняття. У теорії свідомості художній образ трактується як відображення творче, а не як дзеркальне, фотографічне відображення об'єктивної реальності.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження виокремлюють чотири види діяльності в системі суб'єктно-об'єктних відносин: пізнавальний, ціннісно-орієнтаційний, перетворювальний та комунікативний. Творча діяльність визначається як результат всіх чотирьох видів діяльності, що реалізуються водночас. У практиці творчого рисунку ці види діяльності людської свідомості взаємодіють між собою, становлять органічну цілісність і не розподіляються на складові компоненти. Художник пізнає (сприймає, вивчає), оцінює (визначає своє ставлення до об'єкту зображення в момент сприйняття) і створює художній образ (зображує предмет у контексті особистісного ставлення до нього). Під час сприйняття об'єкту художник його оцінює. І розмежувати цей процес неможливо. Окрім того, ціннісно-орієнтаційна діяльність також впливає на сприйняття. Кінцева інформація, що формує в художника знання про зображуваний об'єкт, не є абсолютно об'єктивною, математично точною, але справедлива у контексті його особистісного ставлення до зображуваного. Відтак, в основі процесів сприйняття та вивчення лежать елементи творчості.

На підставі новітніх фізіологічних і психологічних досліджень вчені дійшли висновку про те, що сприйняття людиною реальної дійсності протікає набагато складніше: логічне мислення перетворює сприйняття в цілеспрямоване спостереження. У формуванні конкретного образу беруть участь й інші центри мозку. Між очима та мозком існує тісний взаємозв'язок. Мозок не тільки сприймає світ, а й створює його в момент сприйняття, «творить» його. Починаючи з ока – первинного приймача інформації, відбувається своєрідне «виправлення» і відбір відомостей про зовнішній стан об'єкта, що сприймається. Свідомість налаштовується на цілеспрямоване сприйняття. З інформації, що надходить на сітківку ока, виокремлюються певні характерні ознаки предмета. Охоплюючи весь предмет, відповідно до потреб свідомості людини в кожен окремий момент око здатне до вибіркового сприйняття. Інформація, яка надходить у зоровий центр, спочатку розшифровується, а потім обробляється. Мозок аналізує та синтезує її, при цьому активно працюють мислення і пам'ять: відбувається своєрідне порівнювання образу, що формується, з наявними в пам'яті. Внаслідок цього процесу уявлення про об'єкт, що сприймається, доповнюються наявною інформацією про сформовані у контексті попереднього досвіду спостережень за аналогічними або такими самими предметами образи. Таким чином, сприйняття відображає не сліпе копіювання дійсності, а творчий процес пізнання. Вирішальне значення у сприйнятті має мета, установка свідомості, яка виконує роль своєрідного керівника і регулює процес спостереження.

Виховання сприйняття художньо-естетичного різноманіття реальної дійсності є досить складною, водночас актуальною проблемою художньої педагогіки. Нині науковцями визначається чимала низка закономірностей сприйняття людиною навколишньої дійсності.

Вони враховуються в освітньому процесі під час навчання здобувачів вищої освіти образотворчого та декоративного мистецтва. В умовах художньо-педагогічної освіти у контексті завдань з розвитку у здобувачів вищої освіти творчих здібностей на заняттях з рисунку сприйняття відіграє одне з найважливіших завдань у комплексі заходів з творчого виховання. Ефективність вирішення питань методики викладання декоративного рисунка, живопису та композиції ґрунтується на концептуальних засадах сприйняття, які передбачають стимулювання шляхом словесного впливу. У професійній підготовці майбутніх художників декоративного мистецтва ця проблема має вирішуватися в тісному взаємозв'язку з освітнім процесом, з творчою спрямованістю освітньої діяльності та розвитком здібностей. Тому лекції, бесіди, зауваження педагога в освітньому процесі набувають статусу установки (але лише за умови наявності переконливої аргументації та безумовного авторитету педагога). І, крім нових знань, мають передбачати розвивальні та виховні аспекти.

Сприйняття з метою подальшого зображення – найважливіша умова роботи з натури. Образи сприйняття й образи уявлення становлять основу створення навчально-творчого рисунка. Вони зумовлені властивостями власне сприйняття, рівнем його розвитку та можливостями візуального мислення. Психологія визначає такі властивості образу сприйняття: цілісність, константність, структурність, предметність і такі властивості образу уявлення: фрагментарність, узагальненість, блідість, вибірковість, схематичність та інші. Їм відповідають індивідуальні властивості сприйняття та властивості механізму уявлення. Але, незважаючи на твердження психологів про те, що образи сприйняття і власне сприйняття людини цілісне, предметне, узагальнене, спостереження доводять – сприйняття здобувачів вищої освіти перших курсів у процесі виконання рисунка різне, часто вибірковість замінюється подрібненням. Тому, крім уміння організувати і впорядкувати сприйняття здобувачів вищої освіти відповідно до методики виконання практичних завдань з фахових дисциплін, необхідно постійно розвивати в них властивості безпосередньо сприйняття.

Розвиток властивостей сприйняття на заняттях з образотворчого та декоративного мистецтва – це, у першу чергу, розвиток здібностей бачити цілісно, узагальнено, предметно, вибірково і т.д., тобто конкретно в кожному окремому випадку залежно від етапів роботи над зображенням. Виховання сприйняття в цілому має полягати у вихованні у здобувачів вищої освіти образного бачення, здатності оперувати художніми образами в свідомості. Цей процес слід розуміти як завдання з виховання професійних якостей художника декоративного мистецтва, від яких залежить характер роботи, рівень художніх і декоративних якостей рисунків. Виховання сприйняття є складовою загальнохудожнього виховання та розвитку художнього смаку. Тому принципово іншими будуть і завдання сприйняття, а саме має актуалізуватися і стати потребою здатність не просто бачити, спостерігати, а й, спостерігаючи, оцінювати, кваліфікувати і представляти побачене в матеріалі мистецтва.

Таким чином, виховання сприйняття має ґрунтуватися, у першу чергу, на розвитку специфічних особливостей творчого мислення людини в тісному взаємозв'язку з ціннісно-орієнтаційною діяльністю свідомості. Перед виконанням практичної роботи необхідно орієнтувати увагу здобувачів вищої освіти на активне сприйняття, що взаємопов'язане із цільовою установкою на подальше відтворення, на актуалізацію одержуваної інформації конкретно для цілей зображення. На перших етапах навчання сприйняття починає активно перебудовуватися в процесі роботи з натури з життєвого на специфічне. При цьому слід зосередити увагу на пошуку максимальної кількості інформативних ознак предметів, зокрема якісних і кількісних, необхідних для зображення. Збільшення обсягу інформації розширює уявлення про зовнішню форму і призначення зображуваних предметів, що в сукупності з наявними у свідомості уявленнями сприяє створенню художнього образу. Психологи зазначають, що образи сприйняття й образи уявлення є першоосновою художнього задуму в уяві художника, а потім втілення його в матеріалі. Звісно, художник, сприймаючи природу, щоразу по-різному зосереджує увагу на її якостях. Визначивши

найхарактерніші її особливості, він поступово аналізує групи якостей відповідно до індивідуальної методики спостереження, що виробилася у нього протягом всього періоду творчої діяльності. Це результат сформованої установки сприйняття на основі індивідуально-типологічних особливостей, набутого досвіду та динаміки творчих завдань з декоративного рисування.

Сприйняття навчальної постановки початківцями в образотворчому та декоративному мистецтві полягає в тому, що вони бачать лише окремі її якості. Цим можна пояснити якісні відмінності навчальних рисунків від творчих. Самостійність, як і індивідуальні якості сприйняття, ще не забезпечує від помилок у спостереженні. У деяких здобувачів вищої освіти ще до початку навчання у ЗВО за спеціальністю 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація можуть спостерігатися вірно сформовані установки на сприйняття. До них належать ті, хто вже здобув середню художню або художньо-педагогічну освіту і має сформовану звичку впорядковано спостерігати. Водночас у процесі самостійного навчання вони можуть набути і шкідливих стереотипів сприйняття у контексті особистісних установок свідомості. У таких випадках необхідно позбавлятися від подібних стереотипів.

Під час практичного виконання роботи з натури необхідно також зосереджувати увагу на управлінні пізнавальною діяльністю. На початку навчання необхідно слідкувати за якістю і кількістю інформації, що надходить до свідомості. Завдання сприйняття в загальних рисах можна представити таким чином: сприймати навчальну постановку активно, цілеспрямовано, упорядковано та повно, вивчати її методично вірно й отримувати нові знання безпосередньо з натури. Інформація, необхідна для виконання навчального завдання, передбачає наявність системи теоретичних знань і практичних вмінь та навичок, тобто конкретного знання про зображувані предмети і загальну теорію зображення тривимірних предметів на площині. Інформація має бути актуальною, науковою і становити систему знань на рівні повного усвідомлення цілей та завдань практичного виконання рисунка з натури й художнього засвоєння дійсності в цілому.

Важливе значення має розвиток здібностей отримувати інформацію самостійно, вміння виокремлювати необхідні знання із загального обсягу. Об'єктивність інформації може підвищуватися завдяки відсіюванню випадкових, нетипових ознак, що заважають створювати цілісний і виразний рисунок, а також завдяки узагальненням і підпорядкованості. Необхідно навчитися відкидати все другорядне та підкреслювати головне в навчальній постановці. Основними формами прояву образності та ознаками виразності рисунка є цілісність і лаконізм. Одним з показників розвитку творчого мислення є вміння узагальнювати і схематизувати натуру, переходити від схеми до живого, безпосереднього бачення. Уміння бачити характерні особливості навчальної постановки (як і будь-якої іншої змістовної форми) свідчить про здатність до оцінювання, емоційного переживання. Ці якості творчого виконання рисунка розвиваються як під час роботи над тривалими завданнями, так і під час виконання начерків, що мають важливе значення у контексті виховання художньо-творчого бачення навколишнього світу і засвоєння його естетичних якостей.

Виховання сприйняття має передбачати і розвиток здібностей бачити власну роботу на всіх етапах її становлення та критично ставитися до неї. Це особливо важливо за умов недостатньої сформованості системи художніх цінностей. Брак досвіду і знань заважає здобувачеві вищої освіти уявити результат своєї роботи – майбутній рисунок. Він не помічає, що переносить наявні у свідомості як продукт її сприйняття якісні та кількісні ознаки натури на уявлення про власний рисунок, який насправді позбавлений таких якостей. У процесі формування здатність специфічного сприйняття дійсності для цілей зображення здійснює позитивний вплив на характер навчальної роботи, надаючи їй творчого характеру. Видозмінюються особистісні установки, у контексті яких формується індивідуальна система цінностей.

Висновок. Характерними ознаками художнього сприйняття є розвинена естетична мотивація, гармонійний синтез емоційного та раціонального, художньо-естетична оцінка,

переконлива аргументація. Художнє сприйняття відображає результат емоційно-естетичного враження від художньої ідеї на основі розуміння законів створення прекрасного, величного, комічного, низького в мистецтві. Як психологічний феномен воно є інтегрованою якістю, в якій усвідомлюються та інтерпретуються результати чуттєвого осягнення образно-символічного змісту художнього твору.

Список використаних джерел:

1. Marushchak O.V., Zuziak T.P., Savchuk I.V., Rohotchenko O.O. Artistic and aesthetic competencies development: training teachers using decorative and applied arts. *Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference (May 22th-23th, 2020, Rezekne)*. Volume V. Pp. 719-728. Rezekne: Rezeknes Tehnologiju Akademija, 2020. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/4917/4739>. DOI: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol5.4917>.
2. Zuziak T., Marushchak O. Formation of artistic-aesthetic competence means of decorative and consumer art: content and structure of phenomenon. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph / edited by authors*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. Pp. 17-40. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7_18.
3. Антонович Є.А., Проців В.І., Свид С.П. Художні техніки в школі. К., 1997. 310 с.
4. Бабенко Т.В. Формування естетичного смаку у студентів вищих педагогічних навчальних закладів засобами іноземних мов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т.В. Бабенко. Житомир, 2006. 20 с.
5. Борисов В.В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07 / В.В. Борисов. Тернопіль, 2006. 42 с.
6. Бутенко В.Г. Естетичне виховання молоді засобами етнокультурної творчості як актуальна педагогічна проблема. *Естетичне виховання учнів засобами етнохудожньої творчості: метод. посіб.* Херсон, 2013.
7. Зузяк Т.П., Марущак О.В., Шинін О.С., Висоцька О.В., Возна О.А. Психолого-педагогічні аспекти розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців образотворчого та декоративного мистецтва під час навчання академічного рисунка. *Fundamental and applied research in the modern world*. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference (November 18-20, 2020). BoScience Publisher. Boston, USA. 2020. Pp. 549-557. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-fundamental-and-applied-research-in-the-odern-world-18-20-noyabrya-2020-goda-boston-ssha-arhiv/>
8. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність. К.: Вища шк., 1997. 120 с.
9. Каленюк О.М. Активність студентів в художньо-творчій діяльності. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2004. № 3. С. 47-50.
10. Кір'ян М.М. Проблемні аспекти формування естетичних почуттів у студентів – майбутніх вчителів у рамках рішення основних естетичних завдань вищої школи. *Інновації в сучасному педагогічному процесі: теорія та практика*. Луганськ, 2000. Ч. 1 С. 75-80.
11. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. К.: Освіта України, 2008. 274 с.
12. Щолокова О.П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя: монографія. К.: Екс Об, 1996. 172 с.